

DEN ATLANTISKE LAKS I GRØNLANDSKE FARVANDE

Af dr. phil. *Paul Hansen*

I årene omkring 1920 skete en omvæltning i grønlandernes erhvervsliv. En klimaændring bevirkede, at sælerne, der fra gammel tid havde været grundlaget for den indfødte befolknings eneste erhverv, sælfangsten, gik tilbage i antal, medens torsken, der tidligere kun fandtes lokalt og sparsomt, bredte sig sydfra mod nord i store mængder både langs kysten og over bankerne i Davisstrædet. I løbet af ca. 10 år nåede den helt op i Umanakfjorden.

Efterhånden blev torskefiskeriet landets hovederhverv, og Davisstrædet blev en vigtig fiskeplads for flere nationers fiskeflåder.

Som nævnt skyldtes den store torskeinvasion i grønlandske farvande en klimaændring. Denne klimaændring omfattede hele den nordlige halvkugle og bevirkede bl. a. en ekspansion af de nordlige torskebestande. De torske, der kom til Grønland, var af islandsk oprindelse. I årenes løb opstod der af disse emigranter en fast grønlandsk torskebestand.

I disse år ser vi igen en ny invasion i grønlandske farvande, denne gang af en langt mere værdifuld fisk end torsken, nemlig den atlantiske laks, der nok har været kendt ved Grønland, men kun som en sjælden efterårsgæst ved enkelte pladser langs vestkysten, og som kun fandtes gydende i en eneste elv, nemlig elven ved Kapisigdlit i det indre af Godthåbsfjorden.

De store lakseforekomster ved Grønland kan dog ikke helt sammenlignes med torskeindvandringerne i tyverne. Laksene kommer kun på visit i efteråret og æder af de rigelige mængder af småfisk som angmagssat og tobis samt de fede lyskrebs, der også er en vigtig næring for hvaler og sæler. Men på vinteren forsvinder laksen igen.

Der bliver næppe tale om en invasion i de grønlandske elve og opståen af ynglende laksebestande, hvilket ville være et stort gode for grønlænderne. Dette vil sikkert kun kunne ske, hvis man hjalp til ved udsætning af lakseæg, hvilket iøvrigt er forsøgt med norske og canadiske æg i enkelte elve i Godthåb og Julianehåb distrikter. Endnu kan vi ikke med fuld sikkerhed sige, at disse forsøg er lykkedes.

Medens torskefiskeriet havde en langsom udvikling, udviklede laksefiskeriet sig nærmest eksplosivt. Dette skyldtes dels den pludselige forekomst af laks og dels, at grønlænderne igennem de ca. 40 år, torskefiskeriet har været, har levet sig ind i fiskerierhvervet, så at de hurtigt har kunnet indstille sig på at udnytte de pludselige indvandring af laks.

Fra en beskedet begyndelse på 55 tons i 1960 steg udbyttet af det grønlandske laksefiskeri i årene 1961, 62 og 63 til henholdsvis 115, 220 og 420 tons, og i 1964 nåede det helt op på ca. 1400 tons, hvilket er ca. 20 % af verdensproduktionen af atlantisk laks og omtrent lige så stor en fangst, som danske fiskeres i Østersøen, og som hele det skotske laksefiskeri.

Hvorfra kommer nu disse store laksestimer, og hvor går de hen, når de forsvinder fra deres fourageringsområde ved Grønland?

Mærkningsforsøg med laks, som har været foretaget i floder i flere lande på begge sider af Atlanterhavet, har bidraget til vor forståelse af det første af disse spørgsmål, idet ca. 90 laks mærkede ved disse forsøg er fangede igen ved Grønland i årene 1960-65. Laksene har været mærkede i følgende lande (antallet af genfangster er i parentes): Canada (32), U.S.A. (2), Irland (4), Skotland (21), England (27) og Sverige (4). Antallene af genfangster giver ikke besked om hvor mange laks, der er udvandret til Grønland fra hvert land, bl. a. fordi antallene af laks, der er mærket i de forskellige lande, har været meget forskellige. Det er således meget sandsynligt, at laks fra flere andre lande som f.eks. Norge og Island har været repræsenterede i laksestimerne udfor Vestgrønland.

Det andet spørgsmål, nemlig hvor laksen vandrer hen, når den forlader grønlandske farvande, er endnu ikke besvaret. Sandsynligvis vender den tilbage til den elv, hvor den kom til verden, hvilket er i overensstemmelse med de træk af laksens biologi, som er kendte. Da det vel næppe kan tænkes, at alle læsere af denne artikel er fortrolige med laksens livsløb, og da et kendskab hertil har en vis betydning for forståelsen af lakseforekomsterne ved Grønland, skal der i det følgende gives en oversigt i store træk over de vigtigste faser i laksens biologi.

Laksen gyder sent på efteråret eller tidligt på vinteren i reglen langt oppe i flodsystemet. Bunden, hvor gydningen finder sted, må bestå af groft grus, og vandet være klart og rindende. Hunlaksen graver gruber i gruset, hvori æggene, i et antal mellem 5000 og 9000, aflægges og befrugtes af hanlaksen. Æggene klækkes tidligt om foråret, og ungerne forbliver mellem gruset, indtil de har forbrugt den store blommesæk, hvilket er sket i slutningen af april eller i begyndelsen af maj. Derpå søger de op fra gruset for at søge føde. De benævnes da yngel (engl. fry). I dette stadium er dødeligheden meget betydelig, og kun en lille procentdel overlever til det næste forår. De går da over i det stadium, hvor de på engelsk kaldes parr. Som parr

Måling og mærkning af laks fanget i rum sø (tv.). Laks fanget i garn i Godthåb distrikt (th.).

Foto: Holmgaard

er laksen stærkt farvet, gulgrøn med røde og sorte pletter. Dette stadiums længde er meget forskelligt. I de nordlige elve som i Grønland og Labrador varer det op til 4–6 år, medens det i de sydlige elve kun varer 1–3 år. Ved overgangen til det næste stadium, smolt stadiet, skifter laksen farve. Den bliver sølvskinnende og vandrer nu ud i havet. Den er da kun mellem 10 og 20 cm lang. Dette sker i foråret. Om dens liv i havet, indtil den atter efter halvandet til fire års forløb trækker op i elven igen, har vi bortset fra Østersøens laks hidtil så godt som intet vidst. Den er sjældent blevet fanget i det åbne hav.

Mærkningsforsøg med laks, som har været foretaget i elve på begge sider af Atlanterhavet har kun givet genfangster i kystområderne og i elvene, men de har dog vist, at nogle laks har kunnet foretage lange vandringer helt op til 2000 miles, medens mange har kunnet fanges nær mundingen af den flod, hvor de blev mærkede.

Mest kendskab har vi dog til forholdene i Østersøen, hvor laksen, som smolt, fra de nordlige elve trækker ned til fourageringsområdet i den sydlige del af Østersøen og omkring Bornholm, hvilket er en strækning på ca. 800 miles.

Hvor de unge smolts fra elve i de kyststrækninger, der ligger ved det åbne hav i Canada, det nordlige U.S.A. og de nordlige europæiske lande har deres forurageringspladser, har hidtil ikke været kendt. At det må være områder, der er rige på næring, har der aldrig hersket tvivl om, da laksen, når den efter et halvt til fire års forløb atter går op i elven for at gyde, er vokset fra 10–20 cm op til 70–over 100 cm og er i særdeles god ernæringstilstand.

Laksen søger, ledet bl. a. af sin lugtesans, op i den elv, hvor den er klækket, og hvor den har tilbragt sin første tid. Den laks, der efter én vinter i havet trækker op i sin hjemlige elv for at gyde, benævnes grilse. Legen og gydningen tager meget hårdt på laksene, navnlig på hannerne. De er syge og magre, når de efter gydningen trækker ned ad elven mod havet. I dette stadium kaldes de på engelsk kelt. Kun få overlever og trækker, efter et ophold i havet på et år eller mere, op i elven igen for at gyde for anden gang. Det er sjældent, at laks opnår at gyde tre gange. Alle faserne i laksens liv afspejles i ringdannelserne i dens skæl. Vi kan af skællene aflæse hvor mange år, den har tilbragt som parr i elven, hvor længe den har levet i havet, og om den har gydt én eller flere gange. Skællene er derfor et værdifuldt materiale til studiet af laksens liv.

Det er ovenfor nævnt, at man indtil nu ikke har vidst, hvor den atlantiske laks havde sine fourageringspladser. Man har dog fremsat den formodning, at de amerikanske og nordeuropæiske laks havde fælles fourageringsområder, et eller flere steder i det nordlige Atlanterhav. De meget store mængder laks, der har vist sig ved Grønland i efterårsmånederne i de sidste par år, i forbindelse med det ret betydelige antal genfangster ved Grønland af laks mærkede i amerikanske og europæiske elve tyder på, at vi her har fundet en sådan fourageringsplads for laks fra begge verdensdele. Det spørgsmål melder sig: Har laksene altid vandret til Vestgrønland fra de hjemlige elve, eller er det et fænomen, som kun har vist sig i de seneste år, og vil det ske hvert år i en lang periode? Det kan siges med sikkerhed, at så store laksemængder, som der har vist sig i kystområdet ved Grønland i de sidste par år, ikke tidligere har været kendt.

Fra slutningen af fyrrerne har spanske, franske og færøske trawlere ude i Davisstrædet fanget laks i deres torsketrawl navnlig på Store Hellefiske Banke, men om større fangster har der dog ikke været rapporteret. Det kan hertil bemærkes, at torsketrawlen ikke er særligt egnet til fangst af laks, så det er vanskeligt at gøre sig nogen forestilling om forekomsternes størrelse på bankerne udfra disse fangster.

Havde der i kystområdet forekommet lignende store laksemængder, som i de sidste få år, ville der ikke være nogen tvivl om, at grønlænderne havde bemærket dem.

Det er ikke usandsynligt, at den store tilvandring af laks til grønlandske farvande er et fænomen, som skyldes, at laksen af en eller flere grunde, som vi ikke kender.

har skiftet fourageringsområde, og at den måske indenfor kortere eller længere tid vil forlade Grønland og i stedet vælge et andet område. Det er tænkeligt, at det vestgrønlandske område ikke er det eneste fourageringssted for laks i de nordlige have. Muligvis findes også et udfør Østgrønland, hvor der også er fanget laks i nyere tid, og måske findes der flere andre steder. Det er dog også muligt, at der er sket en pludselig stigning i individantal i hele den atlantiske laksebestand, eller der har været en masseforekomst af de dyr, der tjener laksen til føde.

Næsten alle de mærkede laks, der er fanget ved Vestgrønland (72,3 %), blev mærket året før, da de som smolts for første gang trak ud i havet. De er i de ca. 16–17 måneder vokset fra ca. 15–20 cm til 60–75 cm. Af målekurver og af statistik over laksefangsterne fremgår det, at størrelserne har været meget ensartede, så langt de fleste laks i de grønlandske fangster må have været smolts året før og altså have tilbragt en vinter og en sommer i havet. I vægt ligger langt de fleste mellem 1 og 4,5 kg. Inden de trækker op i deres hjemlige elv for at gyde, vil de have tilbragt to vintre i havet.

Af genfangede laks, der blev mærket som parr, kelt, grilse og stor fisk, har der kun været henholdsvis 1, 5, 4 og 8 individer.

Den eksplosive stigning i det grønlandske laksefiskeri har vakt stærk opmærksomhed i alle lande, der er interesserede i laks, hvad enten disse interesser gælder det merkantile fiskeri eller sportsfiskeriet, der adskillige steder giver større indtægter end det merkantile fiskeri.

I canadiske, engelske, skotske og amerikanske tidsskrifter og dagblade har der i flere artikler været udtrykt bekymring over de store grønlandske fangster og endog frygt for hele den nordatlantiske laksebestands udryddelse ved rovfiskeri.

Spørgsmålet blev genstand for debat i det engelske parlament, og der blev der fra gennem den britiske ambassadør rettet henvendelse til udenrigsministeriet, om hvorvidt Danmark var villig til at træffe foranstaltninger til, at det grønlandske laksefiskeri blev holdt på det stade, det var på i 1964, indtil det kan blive undersøgt videnskabeligt, om dette fiskeri er til skade for laksebestandene i europæiske og amerikanske elve.

Allerede længe inden de voldsomme angreb på det grønlandske laksefiskeri fremkom i pressen, havde vi fra dansk side planlagt et videnskabeligt samarbejde med skotske kolleger med henblik på undersøgelser af de i biologisk henseende interessante masseforekomster af laks ved Grønland.

Ved møder i de to internationale organisationer, Det internationale Havforskningsråd (I.C.E.S.) og Den internationale Kommission for Fiskeriet i det nordvestlige Atlanterhav (I.C.N.A.F.), blev det vedtaget, at de to institutioner skulle oprette en arbejdsgruppe, i hvilken alle lande, der var interesserede i laksefiskeri, skulle re-

præsenteres. Denne arbejdsgruppe skulle beskæftige sig med studier over de store lakseforekomster i grønlandske farvande, og om det betydelige laksefiskeri, som grønlænderne driver, kan have en decimering af den nordatlantiske laksestamme til følge. Det var planlagt, at „Dana“ i 1965 skulle foretage fiskeriforsøg med drivgarn efter laks i det åbne hav. Dette måtte desværre opgives, da „Dana“ skulle på værft for en større reparation.

Forsøg med drivgarn i havområdet mellem Canada og Grønland blev foretaget af det canadiske undersøgelsesskib „Cameron“ under ledelse af direktøren for havforskningsinstituttet i St. Johns, dr. Templeman. Midtvejs mellem Labrador og Grønland lykkedes det at fange over 40 laks i drivgarn.

Det indenskærs arbejde blev udført i omegnen af Godthåb ved Uggik og i Præstefjorden fra 16. september til 17. oktober. Grønlands Fiskeriundersøgelses to fartøjer m/k „Adolf Jensen“ og m/b „Tornaq“ anvendtes ved forsøgene med sættegarn og norsk kilenot. Det udførtes af personale fra Grønlands Fiskeriundersøgelser i samarbejde med de to skotske lakseeksperter Mr. Balmain og Mr. Shearer. Der mærkedes 223 laks, og et stort antal målinger, vejninger og prøver af forskellig art blev taget, bl. a. blodprøver, skælprøver og prøver af maveindhold samt forskellige snylttere. Langs kysten blev der samlet en del målinger og vejninger ved de forskellige fiskeristationer. Fiskerikontrollør Nygaard Rasmussen ydede her en værdifuld bistand.

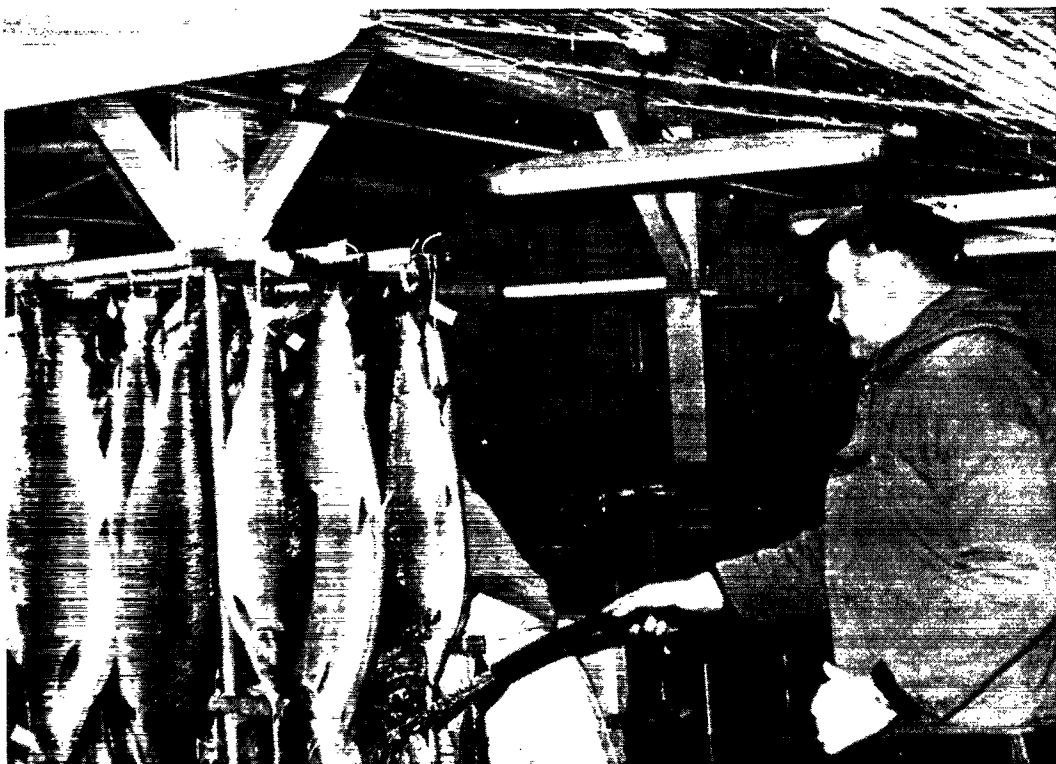
Den canadiske lakseekspert Mr. Saunders foretog en rejse til Sukkertoppen og Godthåb for at få indtryk af grønlændernes laksefiskeri.

To skibe, et norsk og et færøsk, drev kommercielt fiskeri med drivgarn i Davisstrædet. Det norske skib standsede fiskeriet i oktober og sejlede til østkysten for at fiske helleflynder, medens det færøske skib fiskede hele sæsonen og fangede i alt 40 tons laks af fin kvalitet. Da prisen på laksemarkedet lå højt, er der ingen tvivl om, at det økonomiske resultat har været tilfredsstillende.

Den bekymring for at grønlændernes fiskeri skulle kunne true den atlantiske laksebestand med udryddelse, som der er givet udtryk for i flere lande, er ret uforståelig for den, der kender Grønland og grønlændernes fiskeri. I det følgende skal der gøres nærmere rede for grundene til dette standpunkt.

Laksefiskeriet ved Grønland drives i kystfarvandet indenfor skærene langs en kyststrækning fra ca. 60° N til 69° N. Denne kyststrækning er i fugleflugtslinie ca. 600 sømil lang, men i betragtning af dens mange krumninger, bugter og fjorde er den betydeligt længere.

Der er meget langt mellem de små beboede pladser, der tilsammen har et indbyggerantal på ialt ca. 23000 mennesker eller ca. 66 % af hele Grønlands befolkning.

De frosne laks glaceres, en proces der må gentages under lagringen.

Foto: Willy Sørensen

Hvor mange af de 23000 grønlandere, der driver laksefiskeri, er det meget vanskeligt at bedømme, da en stor del er lejlighedsfiskere, men det er næppe helt forkert, hvis man anslår antallet til ca. 1500.

De fleste af disse grønlandske fiskere har kun en lille motorbåd til rådighed.

Redskaberne, der har været anvendt, er udelukkende sættegarn med maskevidde 5–8 cm regnet fra knude til knude (10–16 cm i strakt længde). De sættes med den ene ende fortøjet i land. Ruser har hidtil ikke været anvendt, og forsøg med nylon-langliner med agnede kroge har ikke givet noget resultat. Et enkelt forsøg i 1964 med drivgarn, foretaget i ca. 10 dage fra en af forsøgskutterne, gav godt resultat trods vanskelige vejrforhold. Yderligere forsøg med drivgarn har ikke været foretaget fra dansk side.

Priserne på laksen lå meget højt i 1964, og mange af fiskerne havde efter grønlandske forhold meget store fortjenester.

Sammenligner vi laksefiskeriet ved Grønland med laksefiskeriet i Østersøen ser vi, at danske fiskeres fangster i Østersøen i sæsonen 1964–65 ligger lidt højere end grønlandernes fangster i deres hjemlige farvande.

Det danske laksefiskeri i Østersøen har været stærkt svingende. Siden sæsonen 1954-55 og indtil 1964-65 har udbyttet i 4 sæsoner ligget under 1000 tons og i syv over 1000 tons. I 1964-65 nåede det maximum med 1588 tons. Af disse resultater ser det ikke ud til, at laksebestanden i Østersøen har taget nogen som helst skade trods store fangster gennem en lang periode. Det er værd at lægge mærke til, at fiskeriet drives med store kuttere og hovedsagelig med drivgarn, der er et mere effektivt redskab end de sættegarn, der anvendes i Grønland. Fiskeriet med nylonline er gået stærkt tilbage. Man må heller ikke se bort fra, at de danske laksefiskere i Østersøen er specialister, medens grønlænderne kun har drevet laksefiskeri en kort periode.

Der er fra svensk side gjort et stort arbejde og ofret store summer på opførelse af klækkerier og udsætning af lakseyngel. Der regnes dog med, at kun ca. 15 % af de danske fangster udgøres af laks fra disse forsøg.

Østersøens fourageringsområde, hvor fiskeriet foregår, ligger i den sydlige Østersø og navnlig omkring Bornholm og er meget lille i forhold til det fourageringsområde, der står til rådighed for laksen ved Grønland. Tilgangen til Østersøens fourageringsområde sker kun fra det ret begrænsede antal elve, der løber ud fra de få lande, der omkranser dette indhav. Det tilsvarende område ved Vestgrønland tjener som spisekammer for laks fra U.S.A., Canada og adskillige nordeuropæiske lande. Det kan endog nævnes, at et par Østersø-laks, der var mærkede i Luleåelven, der løber ud helt oppe i Bottenhavet, er genfangede i grønlandske farvande, den ene ved Vest- den anden ved Østgrønland udfor Angmagssalik.

Det synes rimeligt at antage, at det område, der bliver rekrutteret fra de fleste elve, må være mindst udsat for overfiskning, og dette er så absolut det grønlandske. Hvordan kan man da fremsætte den pessimistiske antagelse, at Nordatlantens laks, såfremt det grønlandske fiskeri holder sig på de samme højder som i 1964, næsten vil være udryddet i løbet af fem år?

Udbyttet af det grønlandske laksefiskeri nåede i 1965 kun op på i alt 857 tons (iberegnet 415 tons indhandlet af de tre private fiskerivirksomheder) mod ca. 1400 tons i 1964.

En betydelig nedsættelse af indhandlingsprisen på laks i forbindelse med en betydelig bedre torskeforekomst end i det foregående år bevirkede, at mange grønlændere foretrak at fiske torsk fremfor at fiske laks. Torskeindhandlingen i 1965 viste da også betydelig fremgang, nemlig fra 8.700 tons i 1964 til 11.200 tons i 1965. Begge angivelser er af torsk i flækket tilstand.

Fremgangen i torskefiskeriet er en glædelig udvikling i det grønlandske fiskeri.

Der er i alt ni fiskerianlæg, der tilhører Den kongelige grønlandske Handel, og tre, der drives af private. Alle disse anlæg er udstyret med maskiner til produktion

Skæl af laks, der har tilbragt fem år i ferskvand inden udvandringen og derefter godt to år i havet, inden den er gået op for at gyde. Randen af skællet er stærkt absorberet, da laksen er taget kort efter gydningen. Forstørrelsen er cirka 26 gange.

af frosne fiskefilet'er og enkelte også til produktion af rejer som frosne eller hermetik. Der er sendt tre større fartøjer, to på 50 og et på 100 tons, op til Grønland med henblik på udvikling af et søgående torskefiskeri i Davisstrædet. Alle disse fartøjer er specielt udrustede til langline og håndlinefiskeri efter torsk. Laksen har langt mindre interesse end torsken, idet laksefiskeriet er stærkt sæsonbetonet, medens torskefiskeriet kan drives så godt som hele året. Desuden giver tilvirkningen af filet langt mere beskæftigelse til store dele af befolkningen end tilfældet er ved behandlingen af laks.

Det vil være det heldigste for fiskeriets udvikling, hvis fiskeriets udbytte også i de kommende år vil fordele sig som i 1965, hvilket der er grund til at håbe. Er der blot en tilstrækkelig stor bestand af torsk til stede, vil laksefiskeriet ikke virke særligt tillokkende for de grønlandske fiskere. Garnfiskeriet er nemlig et ret besværligt fiskeri, idet de store mængder af døde havalger, der ved efterårstid driver om i havet, sætter sig i garnenes masker og bevirker, at fiskeren næsten dagligt må rense garnene, hvilket er et tidskrævende og besværligt arbejde.

Der er altså sandsynlighed for, at laksen i de kommende år kun vil være udsat for en rimelig beskatning fra grønlandske fiskeres side, og der vil derfor ikke være nogen rimelig grund til ængstelse for, at grønlændernes fiskeri skal bevirke en ødelæggelse af den atlantiske laksebestand. Skulle derimod fremmede nationer, fristet af rygterne om de rige lakseforekomster, sende flåder af skibe udrustede med masser af drivgarn og eventuelt andre effektivt fiskende redskaber, vil der kunne tales om fare for laksebestanden.

Skulle laksenes grønlandsbesøg have nogen decimerende indflydelse på fiskeriet i elvene på begge sider af Atlanten, er der efter min personlige mening mere rimelighed i at søge den i de mange farer, der lurar på den indtil 3000 sømil lange rejse over oceanet end i de få og spredte net, som grønlænderne sætter langs deres vidtstrakte kyst.

De største farer for laksebestanden findes dog snarere i de ferske vande end i det åbne hav.

I elvene frembyder kraftanlæg ofte farer for den trækkende laks. En endnu større fare frembyder dog den stærke forurening af elve og søer med giftige spildprodukter fra industrivirksomheder og landbrug.

Litteraturliste:

- Hansen, Paul. 1940: Fiskeriundersøgelserne i 1939. Beretninger vedrørende Grønlands Styrelse nr. 1, 1940.
- Nielsen, Jørgen. 1955: Laksen i Grønland. Grønland 1955: 129-135.
- 1959: Udplantning af laks i grønlandske elve. Grønland 1959: 401-408.
 - 1960: Laksefiskeriet i Grønland. „Ferskvandsfiskeribladet“, 58. årg. 1960, nr. 8, 113-120.
 - 1961: Udplantning af laks i Grønland. „Ferskvandsfiskeribladet“, 59. årg. 1961, nr. 2, 39-43.
 - 1961: Contributions to the Biology of the Salmonidae in Greenland I-VI. Medd. om Grønland, Bd. 159, nr. 8.
- „Lærebog i fangst for Syd- og Nordgrønland“, udgivet af Den kongelige grønlandske Handel. 1964.
- „Skællaks“, 54.